

ALISHER NAVOIYNING “XAMSA” ASARIDA IJTIMOIIY ADOLAT VA SHAXS ERKI MASALASI

‘University of economics and pedagogy “NOTM

Maktabgacha va boshlang‘ich ta‘lim kafedrasi o‘qituvchisi

Qanoatova Nazokat Sotivoldi qizi

Andijon iqtisodiyot va pedagogika universiteti

Boshlangich ta‘lim yo‘nalishi 1-kurs 06-guruh talabasi

Ergasheva Gulibonu Sodiqjon qizi

Annotatsiya: maqolada Navoiy “Xamsa” sidagi umuminsoniy qadriyatlar talqini masalasining asosiy jihatlarini, ularning mohiyati, ahamiyati va g‘oyaviy manbalari yoritilgan.

Kalit so‘zlar: umuminsoniy qadriyatlar, ijtimoiy-siyosiy hayot, adolat, adolatli jamiyat.

Аннотация: В статье освещаются основные аспекты интерпретации общечеловеческих ценностей в «Хамсе» Навои, их сущность, значение и идейные источники.

Ключевые слова: общечеловеческие ценности, социально-политическая жизнь, справедливость, справедливое общество.

Annotation: The article highlights the main aspects of the interpretation of universal human values in Navoi’s “Khamsa,” their essence, significance, and ideological sources.

Keywords: universal human values, socio-political life, justice, just society.

Butun umrini el-yurt farovonligi yo‘lida ezgu ishlarga baxshida etgan Alisher Navoiyning ulug‘ shoir va mutafakkir hamda yirik davlat arbobi sifatida ko‘rsatgan

faoliyat bashariyat
tarixida unutilmas sahifadir. Alisher Navoiyning odil hukmdor davlatni qanday boshqarishi

kerakligi to'g'risidagi qarashlarining hayotiyligi shoirni o'quvchi ko'z o'ngida ijtimoiy – siyosiy hayotga faol aralashib yurgan va unga aniq nazar bilan yondashgan shaxs sifatida gavdalantiradi.

Shoir insoniyatning azaliy orzusi bo'lgan adolatli jamiyatga ma'naviy barkamol podshohning odil siyosati zarur deb biladi.

Navoiy “Saddi Iskandariy”da “har qanday mamlakat shohi davlat ishlarini boshqarmoq uchun adolatni o'ziga shior qilib olmog'i kerak” degan g'oyani ilgari suradi. Uning fikricha, “shoh o'z adolati bilan xalqni ma'mur qilishi kerak, qaysi bir shohning insof va adolati bo'lmasa, uning mamlakati obod bo'lmaydi va xalqi farovon hayot ko'rmaydi; Binobarin, shoh adolatli bo'lishi, zulmkor kishilarni tuban tutishi, o'zgalarga hech qanday kun bermasligi lozim; Xalq adolatga asoslangan intizom bilan yashasa, shoh ulus aro eng azizu mukarram bo'ladi, degan xulosa kelib chiqadi. “Hayrat ul abror”da:

Shohki ish adl ila bunyod etar,

Adl buzuv mulkni obod etar.

Kofiri odil ani obod etib,

Mo'mini zolim ani barbod etib.

Shahki erur adl ila davron anga,

Bo'ldi sirat o'tmagi oson anga.

Navoiyning bu xususdagi ijtimoiy qarashlaridan shohlarning adolatparvarligi ularning millati, irqi yoki diniy e'tiqodlaridan iborat emas, balki ularning adolat yo'lini tutib, xalqning mol va nomusini saqlash va uni zulmdan himoya qilishdan iboratdir, degan xulosa kelib chiqadi.

Eronlik faylasuf Jaloliddin Davoniy “Axloqi Jaloliy” asarida adolat uch qismga bo‘linib, o‘n ikki turi haqida fikr yuritiladi:

- Mulk va yaxshilik bilan bog‘liq.

- Mol almashinishida o‘z ifodasini topadi.

-Siyosat va tarbiyaga daxldor bo‘lib,bunda “mo‘tadilikka roiya qilishga, shariat qonun-qoidalarini bo‘yicha ish tutishga kishilarni da’vat etadi”.

Navoiy adolat g‘oyasini hayotdan olingan misollar asosida har tomonlama keng ma’noda tasvirlaydi. Bu Navoiyning “Xamsa”, “Mahbub ul qulub” va boshqa asarlarida ijtimoiy adolatni axloqiy, siyosiy va huquqiy qismlardan iborat tasavvurini ko‘plab uchratamiz.

Navoiy dunyoqarashida adolat axloqiy tushuncha sifatida birinchidan, hukmdorning ma’naviy qiyofasini belgilovchi ta’rif, ikkinchidan esa, ijtimoiy tuzum va ijtimoiy munosabatlarga bildirilgan fikrdan iborat mutafakkir adolat qoidalarini yetakchi o‘ringa qo‘yarkan, hukmdorlarning o‘z oldidagi muhim ijtimoiy vazifalari va majburiyatlarini ko‘rsatadi, ulardan xalqqa nisbatan insoniylik va mehr-shafqat talab qiladi. “Mazlumg‘a baxshoyish ko‘rguzki, - deb yozadi **“Mahbub ul-qulub”** asarida,- **zolimdin osoyish ko‘rgaysen. Zerdastlarga naf’ yetkur, agar tilasangki, zabardastlardin zarar ko‘rmagaysen”**.

Mutafakkirning bu fikridan shohning nufuz-e’tibori, shoh hokimiyatning barqarorligi insoniylik va odillikka asoslanishi kerak, degan xulosa kelib chiqadi.

Demak, odamzod bor ekan, olam bor ekan, olm ichida odamzod yashar ekan, adolat bilan olam yuzini obod qilish, yaxshi xulq bilan dunyodagi odamlarni shod qilish kerak. Bu g‘oyalar Navoiyning umuminsoniy qadriyatlar masalasida yaxshilikni targ‘ib etuvchi asosiy tezisi 17 Декабрь 2020 8-қисм Тошкент hamdir. Chunki u umumiy-axloqiy qarashlarida yaxshilikning barqaror bo‘lishi, yomonlikning yo‘qotilishi, yaxshilikdan o‘rnak olish, yomonlikdan nafratlanish kabi qadriyatlarga asoslanadi.

Navoiy axloq va aql haqiqat mezoni, ijtimoiy adolatni barqaror etuvchi omil bo'lgani uchun axloqiy kamoloti intilishni har biro dam uchun zaruriy fazilat deb biladi. Uning orzusidagi yuksak insoniylik yuksak axloq qoidalariga amal qilishdir.

Navoiy orzusida adolat siyosiy tushuncha sifatida, bir tomondan, ayrim shaxslar o'rtasidagi o'zaro munosabatlarga niabatan ma'naviy baho berilsa, ikkinchi tomondan, podshoh va hukmdor doiralarning ijtimoiy faoliyatiga berilgan ta'rifnomasi, ularning ma'naviy qiyofalariga nisbatan baho sifatida namoyon bo'ladi. Navoiyning adolat g'oyasi faqatgina shohlarga nisbatan emas, balki butun jamiyatning ma'naviy va siyosiy holatlariga nisbatan ham berilgan bahodan iborat umumiy qadriyatlar sifatida ifodalanadi. Adolatli bo'lish, Navoiy fikricha, oliy axloqiy fazilatlarga ega bo'lishni ham toqozo etadi. Inson ma'naviy jihatdan ham, amalda poklik mavjud bo'lgandagina yaxshi ishlar yuzaga chiqishi mumkin. Uning fikr-mulohazalarida adolat g'oyasining siyosiy ma'noni mavjud ijtimoiy –siyosiy munosabatlarga, butun jamiyat tuzumiga nisbatan berilgan bahodan iborat bo'lib, davlatni boshqarish mafkurasining asosiy negizi sifatida namoyon bo'ladi. Mutafakkir hukmdorlardan adolat talab etarkan, avvalo o'zi shu talabga rioya qiladi.

Hulosa qilib aytganda, Alisher Navoiy “Xamsa” asari orqali ijtimoiy adolat va shaxs erki kabi murakkab va dolzarb masalalarga chuqur yondashgan. Asar tarkibidagi har bir doston o'z mavzusi orqali jamiyatning ma'naviy va axloqiy negizlarini mustahkamlash, odil jamiyat qurish g'oyasini ilgari suradi. Navoiy adolatni nafaqat davlat boshqaruvida, balki oddiy insonlar hayotida ham zaruriy me'yor sifatida ko'radi. Shu bilan birga, shaxs erkinligi, inson qadr-qimmati va or-nomusini asrash g'oyalari adibning har bir obrazida, har bir voqeasida o'z aksini topadi.

Bu asarlar orqali Navoiy har bir inson o'z fikriga, his-tuyg'ulariga va tanloviga ega bo'lishi, ularni erkin ifoda eta olishi kerakligini ta'kidlaydi. Bu esa, o'z navbatida, adibning nafaqat shoir, balki chuqur tafakkur egasi, insonparvar mutafakkir sifatida tarixda o'ziga xos o'rin egallashiga sabab bo'ladi.

Shunday qilib, “Xamsa” asaridagi ijtimoiy adolat va shaxs erki g‘oyalari nafaqat adabiy-estetik jihatdan, balki ijtimoiy-falsafiy nuqtai nazardan ham bugungi kun uchun dolzarb ahamiyat kasb etadi. Bu jihatlar Alisher Navoiy merosini o‘rganish va targ‘ib etishda muhim omil bo‘lib xizmat qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Mallayev N. So‘z san’atining gultoqi. – Toshkent: G‘.G‘ulom nomidagi Adabiyot va san’at nashriyoti, 1991. – 149 b.
2. Navoiy Alisher. Saddi Iskandariy. – Toshkent: G‘.G‘ulom nomidagi Nashriyot matbaa bir- lashmasi, 1991. – 832 b.
3. Navoiy Alisher. Farhod va Shirin. – Toshkent: G‘.G‘ulom nomidagi Adabiyot va san’at nashriyoti, 1991. – 592 b.